

Mens en Wereld

8e Jaargang no. 10 - November 1953

MAANDBLAD VOOR BUITENKERKELIJKEN ★ UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

IK HEB HET NIET ZO NODIG

NIET lang geleden probeerde ik nog eens, na een paar mislukte pogingen, om een vriendin lid te maken van het Verbond. Niet alleen, meende ik, was zij, in haar gehele levenshouding maar ook in haar gedachten over mens en wereld in alle opzichten een humaniste. Godsdienstig geloof lag geheel buiten haar, haar leven stond in dienst van wetenschap en kunst, haar eerbied voor het leven, voor de mens was groot, zij trachtte haar leven rijk te maken in veelzijdige activiteit, zij werd niet geplaagd door een schuldbesef dat de mens aankleefde, en zij was er van overtuigd dat het zedelijke in de mens volstrekt onontkoombare normen van zedelijk gedrag stelt, die hun funnering in de mens en de samenleving hebben. Zij luisterde dikwijls naar de radiolezingen van het verbond, las wel eens in Mens en Wereld en er was eigenlijk geen punt in wereldbeschouwelijke zin waarin ik het niet met haar eens was. Op mijn vraag wat haar dan toch weerhield om lid te worden was het antwoord: „Ja zie je, ik heb het eigenlijk niet zo nodig”. Dit antwoord was het uitgangspunt van een hele troep aanstormende gedachten bij mij. Als mijn ervaring op zich zelf stond zou er geen aanleiding zijn om erover te schrijven maar ik ben er zeker van dat tallozen deze ervaring dagelijks zouden kunnen opdoen.

Zeventien procent van de bevolking van Nederland geeft bewust op buitenkerkelijk te zijn, een zeker percentage van deze zou weer tot een kerkgenootschap kunnen gaan behoren. wanneer de kerken ook in aardse aangelegenheden hun stem meer lieten horen, een zeker percentage zijn nihilisten die leven bij hun dagelijkse werk en hun gemechaniseerde en geestloze ontspanning, een zeker percentage mist de zedelijke moed om voor hun overtuiging uit te komen en de lasten die het openlijk bekennen met zich brengt te dragen en dan zij die zeggen: „Ik heb het niet zo nodig”. Zij staan aan het einde van het grote individualiseringsproces dat in de Renaissance begonnen is en zij hebben geleerd het leven te aanvaarden, het zieleheil ligt buiten hun belangstelling en zij hebben geen behoefte met anderen samen te komen om hun levensovertuiging te verbreiden en te verdiepen en willen zij dat nog wel, dan in de beslotenheid van het huis met en door de boeken. Vele schrijvers hebben erop gewezen hoe sterk de moderne mens vereenzaamd is, omdat oude bindingen met de natuur, de vakgenoten, de kerk, vooral in de onpersoonlijke steden verloren is gegaan maar te weinig wordt erop gewezen hoe ontzaglijk vaak deze eenzaamheid niet als een gemis

wordt gevoeld en door de betrokkenen zal opgevat worden als vrijheid. „Ik vind de Zondagmorgen juist zo heerlijk. Uitslapen, wandelen, wat lezen, met de kinderen spelen en geen vergaderingen, geen gezichten om me heen”. Hoe dikwijls hoort men dat niet en hoe dikwijls moet men hen die zo spreken gelijk geven.

En toen gingen mijn gedachten naar het moderne humanisme. Het is wel zeker dat het humanisme minder goed in staat is dan de kerken om steun te geven „in leven en sterven”, omdat de zekerheden van de kerken die zij bieden voor de humanist of geen zekerheden zijn of eenvoudig niet waar zijn. Het is ook zeker dat de organisatie van het moderne humanisme, omdat het steeds een beroep doet op de mens en zijn menselijke eigenschappen hogere eisen stelt dan de meeste kerken omdat het nu eenmaal een zware opgave is om van mensen te vragen te trachten volledige mensen te zijn en in zekere zin het lot in eigen hand te nemen. Allemaal waar, maar niet geheel waar. Toen ik, ergens in het land, een lezing had gehouden over een aspect van het humanisme kwam na afloop een oud vrouwtje naar mij toe om mij te bedanken. „Wat U gezegd heeft heb ik na een lang leven zelf ontdekt”, zei zij. „Als het Verbond er geweest was, toen ik jong was, wat had dat mij en zovelen niet een steun kunnen zijn”. Ik weet wel dat ik geantwoord heb dat juist dat worstelen en denken en piekeren over dit alles zonder steun haar leven toch verrijkt had en ik meende ook echt wat ik zei, maar op de terugreis dacht ik toch, dat het de moeite en de offers van de eindeloze inspanning waard is om die steun te geven aan dit vrouwtje en aan allen die zijn als zij. En mijn eindgedachte van dit alles is toch dat de vriendin, over wie ik dit artikel begon ongelijk had; grondig ongelijk, omdat haar weigering voorkomt uit iets dat nu juist een der hoekstenen is van het humanisme; verantwoordelijkheidsbesef. Dit besef dat alle medemensen omvat, geen grenzen kent, en niet vraagt of „ik er wel iets aan heb”, ontbrak haar. Dit verantwoordelijkheidsbesef hoeft zich niet te uiten in het actief meedoen aan alles wat het Verbond doet, maar het Verbond mag wel vragen dat dit besef zich uit in het lid-worden van het Verbond, omdat nu de volstrekt onontbeerlijke voorwaarde geschapen wordt dat het Verbond zijn grote taken kan aanvatten en wie weet of niet tallozen die nu zeggen „ik heb het niet zo nodig” dan tot het besef komen dat het bitter nodig was.

H. B.

ACTUALITEITEN

● *Ons ongelijk.* In het Doopsgezind Weekblad van 22 Aug. e.v. schrijft ds Frits Kuiper brieven aan een humanist, sympathieke brieven waarin hij de humanisten volkomen het recht toekent op geestelijke verzorging van militairen en gestraften en daaraan toevoegt: ook op de voogdij over minderjarige kinderen van niet-R.Katholieke, niet-Protestantse of niet-Joodse ouders. Doopsgezinden moeten z.i. opkomen voor de rechten van humanisten. Maar daarna gaan de brieven verder en wordt uiteengezet, waarin humanisten ongelijk hebben. Zij zijn n.l. niet onbevangen, maar bevooroordeeld. In zover zij de mogelijkheid bij voorbaat uitschakelen dat zij die geloven in de God van de bijbel, gelijk zouden kunnen hebben. Maar wat wil ds Kuiper nu! Humanisten hebben toch een overtuiging die niet tot stand is gekomen zonder dat zij zich rekenschap hebben gegeven van de redenen, waarom zij niet geloven. Als humanisten de mogelijkheid open laten, dat ds Kuiper gelijk kon hebben, dan moet ds Kuiper van zijn kant de mogelijkheid niet buiten sluiten, dat humanisten gelijk zouden hebben met niet in zijn God te geloven. Schakelt ds Kuiper deze mogelijkheid soms niet van te voren uit? De humanist vindt dat ds Kuiper de zaak verkeerd stelt. *Het gaat niet om gelijk of ongelijk.* Geen humanist wil bepaald ds Kuiper van zijn ongelijk overtuigen: hij kan alleen dit geloof van ds Kuiper niet begrijpen, niet voelen, niet delen en heeft daar natuurlijk zijn argumenten voor. En omdat zijn argumenten het geloof van ds Kuiper aantasten, vindt deze, dat de humanisten bevooroordeeld zijn. De logica schijnt ons hier zoek. Men kan over gelijk of ongelijk strijden inzake verifieerbare zaken, niet waar overtuiging, geloof, keuze de doorslag geven.

● *Leken critiek in de Rooms-Katholieke Kerken* (Zie: Parool 23 Oct.). Schijnbaar gaat ons humanisten dit niet aan. In feite vindt hier echter een ook voor humanisten belangwekkende critiek plaats op de kerkelijke structuur, al worden dogma en hiërarchie (de geestelijke rangorde) nog niet direct aangevallen. Het is een doorbreken van persoonlijke zienswijzen, die Rome steeds als gevaar heeft bezworen of vervolgd. Wanneer de kerk gebrek aan boetvaardigheid wordt verweten, als haar zelfgenoegzaamheid in de meest letterlijke zin wordt aangevallen, als haar restauratie, herstel van het oude wordt aangewreven, betekent dit, dat zij haar geestelijke bij materiële, politiek-maatschappelijke belangen achterstelt. Wat wij humanisten in de R.K. kerk bestrijden en gevaarlijk achten, is haar machtsbegeerte, haar poging langs elke weg invloed te behouden of uit

te breiden. Wat wij bestrijden is niet de gelovige gezindheid, de offerbereidheid van haar missionarissen, ziekenzusters enz., maar haar geestelijke dwang en heerszucht. Indien werkelijk een meer evangelische gezindheid zou doorbreken, een leven met de armen, verdrukten, een groter sociale bewogenheid — men denke aan de arbeiderspriesters in Frankrijk — dan zullen humanisten dit toejuichen, niet omdat daardoor de R.K. kerk haar betekenis zou verliezen, maar omdat zij haar christelijke roeping beter zou verstaan. Dit kunnen humanisten toejuichen omdat — zij humanisten zijn.

● *Dodelijk gevaar voor Holland*, staat boven een stukje in „Geistesfreiheit” van Nov. 1953, waarin naar aanleiding van een in de Duitse R.K.-pers verschenen mededeling over „het dodelijk gevaar voor een christelijk land” waarmee het humanisme in Nederland bedoeld wordt, enkele mededelingen worden gedaan over wat twee Jezuïeten, de paters Mulders en Smulders zich afvragen. De eerste wat men in een moderne staat tegen zulk een gevaar kan doen, de tweede, of het nu maar aangaat dat humanisten weigeren zich als „atheïsten” aan te duiden. „Geistesfreiheit” meent dat tegen het gevaar niet veel te doen is. Daarvoor heeft Nederland te zeer bewezen zijn vrijheid te kunnen beschermen. Tegen pater Smulders voert het aan dat het goddelijke niet boven de wolken, maar in natuur en mensheid gevonden kan worden. Wij zien in elk geval, dat de R.K.-aanval op het humanisme onder de bespottelijke titel van „dodelijk gevaar” de Duitse Katholieken al heeft gealarmeerd. Wij zullen niet zo dwaas zijn, deze paters als dodelijk gevaar te signaleren, maar het is goed, dat wij ons blijven herinneren, tot waartoe en hoever hun acties kunnen voeren.

● *Vrije gedachte en humanisme* luidt het hoofdartikel in „De Vrijdenker” van 31 October, waarin betoogd wordt, dat er geen tegenstelling tussen beide begrippen bestaat, maar wel onderscheid in tactiek en strijdwijze tussen de organisaties. In het H. V. zijn bezwaren tegen het negativisme dat vooral van een voorbijgegaan tijdperk uit nog doorwerkt in de Dageraad. Het is geen toeval, dat in een vorig nummer van „De Vrijdenker” een uitvoerig artikel verscheen: „Inleiding tot een gesprek met ds

Buskes”, dat begon met de weergave van een art. van ds B. in „Tijd en Taak”, waarin deze op zeer sympathieke wijze ingaat op een „vriendelijke uitdaging” van „De Vrijdenker”. Ds Buskes is een van die christenen, die de „ongelovigen” eerder opzoeken dan schuwen, die niet spreken van een „dodelijk gevaar”. Ds Buskes heeft er terecht iets tegen, dat een geregeld lezer van „De Vrijdenker” niet meer kan begrijpen dat een fatsoenlijk mens nog naar de kerk gaat. Daarop bekennt „De Vrijdenker” dat De Dageraad reeds enige tijd bezig is het anti-kerkisme van weleer te vervangen door een positieve uitwerking en vormgeving van het begrip: Vrije gedachte.

Daarmee zal De Dageraad dichter bij het H. V. komen. Er blijft echter nog behalve het verschil van tactiek en strijdwijze (dat geringer zal worden) dat van sfeer, dat bijv. op bijeenkomsten van De Dageraad en van het H. V. merkbaar is. Hier spreken historie en sociale structuur nog een woordje mee. Nog, want op de duur lijkt ons, zelfs in dit sectarisch landje, het bestaan van twee in feite humanistische verenigingen een overbodige splitsing.

● *Zondagsviering.* In „De open deur”, een orgaan van de N.H. Kerk, van 25 Sept. beantwoordt ds J. J. Buskes iemand die „geweldig te tobben” zit over de volgende vragen: of sportbeoefening op Zondag zonde is; of het bezoeken van voetbalwedstrijden op Zondag zonde is; of kerkgang uit behoefte en bezoek aan voetbalwedstrijden op Zondag samen kunnen gaan.

Het verwondert ons niet, dat een ruimdenkend man als ds B. geen concreet antwoord geeft. Hij roept de vrager alleen op tot een verantwoorde Zondagsviering. En die kan voor een ieder anders zijn. De dingen zijn in de loop der jaren nu eenmaal verschoven en zo is de Zondagsheiliging in de oude trant — als zovele zaken die eens „positief-christelijk” waren en tot de heilige beginselen behoorden voor het christelijk deel der natie — tot iets van een persoonlijke beslissing geworden. Maar hoevelen zitten nog „geweldig te tobben” over zulk soort zaken inplaats van over dingen die het waard zijn. Benauwde zielen worden nog het meest gevonden en gekweekt in de christelijke kerken.

MENS EN WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. **Redactieraad:** H. Bonger, Dr J. C. Brandt Corstius, Ing. B. J. Max, Dr O. Noordenbos, Mr A. Stempels. **Adres Redactie:** Oranjelaan 38, Amersfoort. Copie vóór de 1e v. d. mnd. inzenden. — **Adres Administratie:** Bleyenburgerstraat 1, tel. 10163, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond te Utrecht. — **Advertentie-tarieven** op aanvraag. Kleine advertenties voor particulieren f 1,— per regel; kolombreedte 63 mm. — **Abonnementscondities:** Leden gratis, niet-leden: f 2,50 per jaar. Buitenland f 3,—. — **Prijs losse nummers** f 0,20. — Inlichtingen betr. lidmaatschap en aanmeldingsformulieren Humanistisch Verbond worden verstrekt door Centraal Bureau, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht.

● *De professor en de waarheid.* In „Zwingli” van 31 Oct. ergert iemand zich — en wij ergeren ons met hem — over de dubbele waarheid, die prof. dr M. A. Beek zich veroorlooft als hij in een gesprek en in zijn boek „Aan Babylon's stromen” uitzet dat het verhaal van David die Goliath versloeg niet juist is, dat Goliath verslagen is door een zekere Elkanan (zie 2 Sam. 21 : 19), maar dat hij het voor de radio houdt met de oude lezing, omdat eenvoudige luisteraars anders een schok zouden krijgen.

Wij vinden 't evenmin leuk, dat dit klassieke verhaal ook al weer naar de legenden wordt verwezen, maar het verhaal blijft er ons even dierbaar om. Maar voor prof. Beek behoort het blijkbaar tot de wereld der stichting, tot de heilige dingen — en dan maar waarheid voor de verlichten en de legende-als-waarheid voor de eenvoudige zielen! Maar wie garandeert ons nu, of de prof. de goe-gemeente niet meer zaken als waar voorhoudt, die voor hem geen waarheid zijn?

Men moet voorzichtig zijn met het schokken van gelovige zielen denkt de professor, maar nog voorzichtiger moet men zijn met dubbele waarheden en hun verkondigers.

● *Bijzonder pijnlijk.* Minister Donker heeft op het telegram van het Ned. Israëlitisch Kerkgenootschap inzake de verdwenen Joodse meisjes Anneke Beekman en Betty Melhado geantwoord, dat de gezagsorganen in niets zijn te kort geschoten bij hun plicht deze meisjes op te sporen. Maar terecht tekent het Nieuw Israëlitisch Weekblad hierbij aan: „Het is toch al bijzonder pijnlijk dat in een land als Nederland twee meisjes nu al vijf jaar verdwenen zijn, zonder dat men ook maar het geringste spoor heeft kunnen vinden.” Zonder verscheidene medeplichtigen, vindt het blad, zouden twee meisjes van 13 jaar niet zolang verborgen kunnen blijven.

Een vraag aan de R.K. kerkelijke autoriteiten: „Indien u werkelijk alles in het werk stelde om mede te werken aan deze opsporing, zou dan dit raadsel onopgelost blijven?” Het is bijzonder pijnlijk. Wij moeten onderstellen, dat deze vraag gedoemd is louter rhetorisch te blijven. Maar onze vreugde zou des te groter zijn, als zij eens bevredigend zou worden beantwoord.

ERRATUM.

In het artikel van Dr D. H. Prins „Religie en Beleving” opgenomen in het boekje „Humanisme en Religie” is een storende fout geslopen. Het citaat van Eckehart (blz. 20) moet luiden: „Leer sein alles Erschaffenen, heisst Gottes voll sein.” Vertaald: „Leeg zijn van al wat geschapen is, is vervuld zijn van God.” De lezers van M. & W., die het boekje reeds bezitten, gelieven deze fout in hun exemplaar te herstellen.

Van over de grenzen

Van 2 tot 4 October hield de „Deutsche Volksbund für Geistesfreiheit” (het voor Duitsland overkoepelende orgaan dat vrijwel alle buitenkerkelijke organisaties omvat, o.a. ook de „Bund freireligiöser Gemeinden Deutschlands”) in Ludwigshafen een congres. De IHEU was uitgenodigd dit congres bij te wonen. Daar wij echter niemand konden afvaardigen, hebben wij telegrafisch van onze belangstelling blijk gegeven.

Het schijnt dat er voor deze bijeenkomst in Duitsland zelf grote belangstelling bestond, maar het ons toegezonden persbericht, dat op ruime schaal in Duitsland verspreid werd, vermeldt niet de aanwezigheid van buitenlandse organisaties, behalve dan die van de „Freigeistige Vereinigung der Schweiz” die door haar voorzitter en vice-voorzitter was vertegenwoordigd.

Van belang schijnt ons de aangenomen resolutie tot oprichting van een Wereldbond voor Geestesvrijheid te geraken, waarvan het slot als volgt luidt: „Wij weten dat we in deze bevrijdingskamp tegenover machtige, slimme en vaak gewetenloze tegenstanders staan. Maar wij staan niet alleen. Bij alle cultuurvolken komen heden ten dage dappere strijders voor de geestelijke vrijheid en de menselijke waardigheid op. Wij voelen ons met hen verbonden over alle land- en taalgrenzen heen. Wij roepen hen op ook onder elkaar alles achterwege te laten wat hen scheidt en slechts aan het éne grote doel te denken dat wij allen gemeen hebben: vrijheid van denken en daardoor bevrijding van slavernij.”

Eveneens werd een resolutie aangenomen tegen het concordaat, dat Hitler indertijd met Rome sloot.

Toen ik enige jaren geleden Noord-Amerika bezocht, hoorde ik in de kring van geestverwanten een naam noemen, die ik tot dan nog nooit had gehoord, nl. die van Robert G. Ingersoll (1883-1899), zoon van een predikant en zelf een succesvol advocaat. In meer dan één opzicht kan hij tot de humanisten gerekend worden.

Zijn brieven, verzorgd door zijn kleindochter, Eva Wakefield-Ingersoll, verschenen in 1951 en eerst zeer onlangs zag een biografie van de hand van C. H. Cramer het licht.

In een artikeltje in de „Standaard”, het maandblad van de American Ethical Union, van October, schrijft een medewerker naar aanleiding van deze biografie o.a.: Er is weinig reden aan Ingersoll's moed te twijfelen, wanneer hij het zo zeer onpopulaire thema, godsdienst, aansnijdt. Zijn consequentie en intellectuele eerlijkheid, zijn warme menslievendheid en zijn gehele eigen leven logenstraffen de vereenzelviging van atheïsme met slechtheid. Toen hij stierf, verheugde men zich niet

NOBELPRIJS voor Prof. Dr. F. Zernike

Na Lorentz en Zeeman (1902), van der Waals (1910) en Kamerling Onnes (1913) is thans aan Prof. Dr. Zernike de Nobelprijs voor Natuurkunde verleend, en wel speciaal op grond van zijn uitvinding van de fasen-contrast-microscop.

Deze uitvinding, waarvan het principe reeds in 1928 werd gevonden, doch waarvan de toepassing pas na de tweede wereldoorlog zijn vlucht nam, heeft vooral grote praktische betekenis voor de biologie en de medische wetenschap. Door toepassing van de fasen-contrast-methode is het namelijk mogelijk geworden ook levend materiaal onder de microscoop te bestuderen, terwijl voordien om duidelijk te kunnen waarnemen men de preparaten van levende weefsels met speciale kleurstoffen moest bewerken, die dan speciale onderdelen van de weefsels zich deden aftekenen tegen de rest van de weefsels, maar waardoor de weefsels gedood werden.

Het is niet zijn enige uitvinding en zijn betekenis als geleerde is hiermede uiteraard niet getekend.

Hoewel Prof. Zernike zich van de aanvang van zijn studie af onderscheidde, op 19-jarige leeftijd een gouden medaille van de Groningse Universiteit won voor zijn antwoord op een wiskundige prijsvraag, en met zijn geschrift over „Kritische Opalescentie” niet alleen de doctorstitel, maar ook een gouden medaille van het Teylers Genootschap verkreeg, schilderen zijn vrienden hem als de bescheidenheid zelve. Zo vertelt zijn zuster Mevr. A. Mankes-Zernike in de N.R.C.: „Toen een onzer, aan 't dinertje na zijn erepromotie in de geneeskunde aan de Amsterdamse Universiteit in 't begin van dit jaar, met een toespeling op de Rumford-medaille, die hij kort tevoren had gekregen, opmerkte, dat nu de Nobelprijs zeker wel volgen zou, zei hij: „O wel nee, daar is 't niet belangrijk genoeg voor, wat ik uitgevonden heb.”

Nochtans volgde dit eerbewijs binnen het jaar. Wij wensen Prof. Zernike, die actief lid is van de gemeenschap Groningen van het Humanistisch Verbond, van harte geluk met de internationale erkenning, die zijn wetenschappelijk werk heeft verkregen.

weinig van orthodoxe zijde. Boven zijn graf op het kerkhof van Arlington staan Ingersoll's eigen woorden:

„Niets is groter dan het menselijk lichaam van zijn ketenen, niets nobeler dan de ziel van zijn spoken te bevrijden.”

H. A. P.—S.

De mens in de knoop

Dr P. CLAUSING, *De mens in de knoop*. 1953.

Nadat al twee artikelen aan het boek van Dr Clausing zijn gewijd, heeft de lezer misschien nog moed genoeg over gehouden voor dit derde en laatste artikel, waarin de slotconclusies van dit werk aan de orde komen. Ze zullen blijken uitermate onbevredigend en zeer teleurstellend te zijn. Voor de goede orde moge daarbij nog even in herinnering gebracht worden, dat de vorige bijdragen zich bezig hielden met schrijvers opvattingen omtrent werkelijkheid en mysterie, omtrent de vierde stem die ons spreekt van de Heilige, en omtrent de zedelijkheid die principieel ondergeschikt geacht werd aan de godsdienstige gehoorzaamheid. Opvattingen, waarin veel redelijks en waardeerbaars te onderscheiden viel, maar die ons humanisten geen stap nader konden brengen tot het godsdienstig geloof.

Thans is het hoofdthema van het boek aan de orde. De schrijver begint met vast te stellen dat de moraliteit de laatste halve eeuw geweldige klappen gekregen heeft. Men zou wellicht beter kunnen zeggen, dat zij schrikbarend achter gebleven is bij de eisen die een zich snel ontwikkelende samenleving en een in feite steeds toenemende verantwoordelijkheid, stelt. Maar in elk geval, Dr Clausing concludeert hier uit, dat de moraliteit dus kennelijk door iets anders dan zichzelf wordt bepaald. De logica hiervan ontgaat mij geheel, tenzij bedoeld is, dat de moraliteit die klappen toch van iets anders heeft moeten oplopen. Maar dat rechtvaardigt niet de conclusie die de schrijver vervolgens trekt, namelijk dat de moraliteit zoveel te winnen zou hebben als duidelijk gemaakt kon worden dat God geen fictie is (blz. 24 en 25). Merkwaardigwijze weerlegt de schrijver zichzelf nogal afdoende als hij aan het eind van zijn boek de zedelijke weg aanwijst als het middel daartoe (blz. 311). Men zou dus denken dat eigenlijk toch de vraag der zedelijkheid de sleutel tot onze cultuurcrisis biedt.

Het is helemaal niet de bedoeling hierbij de betekenis te ontkennen die de fundering der levensovertuiging daarvoor hebben kan, maar dat is wel heel iets anders dan te zeggen dat alleen en juist een godsdienstige fundering deze betekenis heeft. Trouwens, deze conclusie wordt door de schrijver zelf ook nergens werkelijk aannemelijk gemaakt. Het pleit zelfs voor zijn ruimheid, dat zijn betoog dikwijls in tegengestelde richting wijst.

In zijn oprechte ijver om de godsdienst tegenover de moderne mens aannemelijk te maken gaat hij bovendien zo ver met nadruk vast te stellen „dat het christelijk geloof geen enkele aanleiding behoeft te geven om de vraagtekens, die wij overal

in deze mysterieuze werkelijkheid behoren te plaatsen, anders te plaatsen dan de niet-godsdienstige kritische moderne natuuronderzoeker het doet.” (blz. 232) Met andere woorden: het christendom verheldert geen enkel mysterie. Een sympathieke gedachte, die in onze ogen allerm minst de waarde van het christendom hoeft aan te tasten, maar toch ook niet dienstig is om een ongodsdienslig mens te overtuigen van de uitzonderlijke betekenis die 't geloof boven andere levensovertuigingen zou hebben.

Daarop past dan ook weer heel slecht de stelling, dat er maar één lichaam in de wereld is, dat een weg uit de nood kan wijzen. Dat zou de Kerk van Christus zijn (die overigens volgens schrijver tot dusver jammerlijk gefaald heeft). Overigens wordt ook deze gedachte later weer tegengesproken, doordat Dr Clausing ook weer grote verrassingen niet uitgesloten acht, als hij denkt aan de beweging voor Morele Herbewapening en de Quakers. Principieel laat hij trouwens de mogelijkheid open, dat ook mensen die persoonlijk niet in God gefundeerd zijn aan de redding uit onze nood kunnen bijdragen. Waarop dan de min of meer verbluffende uitspraak volgt: „Wat in de wereld verdeelt en scheidt, is primair niet het zedelijk pathos, maar de al te menselijke beschouwelijke fundering er van” (blz. 309). Klinkt dat niet meer humanistisch dan christelijk?

Het lijkt haast nodig Dr Clausing tegenover de lezer in bescherming te nemen. Moeten we deze reeks van tegenspraken nog ernstig opvatten? Ik meen van wel; zeer ernstig zelfs. Want men moge bedenken dat het enerzijds zijn diepe verontusting is over de nood van deze tijd en anderzijds zijn volkomen bereidheid om anderen ernstig te nemen, die hem tot dit soort tegenstrijdige uitlatingen verleidt. Geschokt door de ontzettende realiteit van de atoombom zocht hij als zovele andere verontrusten koortsachtig naar die ene bevrijdende formule, dat ene toverwoord, dat ons verlossen zou. Maar moeten we niet meer en meer tot het inzicht komen, dat we niet één oplossing voor één probleem hebben te zoeken, maar ook ten aanzien van de internationale verscheurdheid vele moeizame, door belangeloze offerbereidheid ingeleide, oplossingen voor vele moeilijke, door onoverzichtelijke belangen en verlangens voortgebrachte, problemen?

Dat lijkt me ten minste denken in humanistische, arbeidzame en volhardende, opbouwende geest.

Maar wat Dr Clausing betreft, men mag hem dan begrijpen en zelfs waarderen, is het niettemin wel de moeite waard zoveel aandacht aan zijn werk te besteden als hier in drie artikelen gebeurd is? Nogmaals, ik meen van wel. Niet alleen en niet allereerst om zijn wrok tegen theologie en ortho-

doxie, ook niet alleen en niet voornamelijk om zijn onmiskenbare ruimheid, zelfs ook niet om het vele belangwekkende en verhelderende van zijn gedachtengangen, maar voor alles omdat hij net als de door hem ontmaskerde traditioneel orthodoxe broeder, een typisch voorbeeld is van de mens in de knoop, de godsdienstige mens die zich door de saecularisatie bedreigd voelt.

Of wij humanisten dan geen mensen-in-de-knoop zijn? Practisch natuurlijk wel, voorzover wij allen deel hebben aan een cultuur in overgang. Maar principieel ligt het anders. En dan denk ik niet, als Dr Clausing aan degenen die krampachtig vasthouden aan een nihilistisch dogma: er is niets, God is een fictie, en daardoor in de knop raken (er zijn trouwens nog heel wat meer overtuigingen die tot dogma kunnen worden), maar aan hen die ten volle bereid zijn het te wagen met de menselijke mogelijkheden, in al hun natuurlijke, maatschappelijke, culturele en kosmische, zo men wil religieuze, betrekkingen.

Het is merkwaardig dat Dr Clausing nergens in zijn boek, dat toch vanuit Nederlandse verhoudingen geschreven is, over humanisten en het humanisme spreekt. En toch is op hen niet van toepassing wat hij over de gesaeculariseerde mens zegt. Misschien vindt hij de moderne humanisten principieel niet belangrijk. Wellicht ook zal hij ze in de kring van natuurkundigen weinig ontmoet hebben, die typische schakering van ondogmatische, toch principieel niet anti-godsdienstige mensen. Maar men kan het moderne humanisme in dit verband toch niet geheel voorbijgaan.

Op blz. 312 en 313 spreekt hij over de „groep in vorm”. Gedeeltelijk Ortega y Gasset citerend schrijft hij: „Binnen een dozijn dagen of weken kan deze groep er echter zijn en ik hoop dat het zal gebeuren. Niets verhindert die groep om bij elkaar gebracht te worden.....”

Ortega gaat dan in op de voorwaarden waaraan een groep als door hem bedoeld, moet voldoen om kans op succes te hebben.....

..... En hij licht dan met een enkel voorbeeld toe, hoe de geschiedenis door het optreden van een groep, een volk of een generatie in vorm soms een jump, een sprong kan maken.....”

Wij humanisten, wij mogen en kunnen niet menen de groep in vorm te zijn, waarover Ortega spreekt. Maar misschien een van die groepen naast anderen? In elk geval heeft men van het moderne humanisme niets beseft als men er niet in herkent het brandend verlangen om met inzet van alles wat een mens kan inzetten een antwoord te geven op de uitdaging van onze tijd en daardoor een voortdurend appél te doen op de gesaeculariseerde mens in de knoop. Een appél, om de knoop te ontwarren en in de volle en diepe zin zijn menselijke waar- digheid te verwerklijken.

J. P. VAN PRAAG.

Het ontstaan van de mens (I)

De vraag over het ontstaan van de mens is één van die vragen, die we reeds als kind gesteld hebben, en die we ons blijven stellen, tot wij er een bevredigend antwoord op krijgen.

Elke Godsdienst heeft zijn scheppingsverhaal, en U kent allen het verhaal uit de Bijbel dat nog steeds, voor zeer veel mensen, als antwoord dienen moet.

Het is jammer dat het verhaal uit de Bijbel niet helemaal klopt met de algemeen aanvaarde gegevens der Wetenschap, omdat daaruit voor velen verwarring en twijfel ontstaan.

De theologen leren ons,¹⁾ dat men de vraag over het ontstaan van de mens uit drie verschillende standpunten kan beschouwen: uit het wetenschappelijke, het wijsgerige en het theologische. De drie beschouwingswijzen hebben hetzelfde materieel object, maar bestuderen er drie verschillende aspecten van, volgens drie verschillende methodes.

Het aspect dat door de Bijbel behandeld wordt, is totaal verschillend van het aspect, dat door de Wetenschap bestudeerd wordt. „De Bijbel wil ons niets leren over de wetenschappelijke praehistorie”, „de bijbelse auteur heeft er in de verste verte niet aan gedacht het ontstaan van de mens te beschrijven uit het standpunt der hedendaagse biologie”. „De H. Schrift moet men niet beschouwen als een exact wetenschappelijk handboek”, zij „openbaart haar eigen waarheid aan degenen die haar ook op rijpere leeftijd blijven lezen met het Godaanvaardend gemoed van een kind, en niet met de harde kritiek van een volwassen wetenschapsmens.” (ibidem).

Wij willen pogen een stukje van de wetenschappelijke visie op het probleem duidelijk te maken. Daarbij moeten wij echter bedenken dat de wetenschap van de afstamming van de mens nog een uiterst jonge wetenschap is, geboren na 1859, het jaar waarin DARWIN's boek verscheen over het Ontstaan der Soorten, en waarin, met dat boek, een geheel nieuw tijdperk in de biologische wetenschappen werd ingeluid.

Daarbij komt dat de plaatsruimte die ons toegemeten is, vanzelfsprekend beperkt is, en dat van de lezer verondersteld wordt dat hij geen vak-bioloog is; dat zal ons af en toe verplichten de probleemstelling en -behandeling enigszins te vereenvoudigen, en onze conclusies iets minder te nuanceren dan we dat in eigen kring zouden doen. Al verandert dat niets aan de grote lijnen en besluiten van ons betoog.

Dan zouden wij willen beginnen met de opmerking, dat het probleem van de af-

stamming van de mens slechts één van de ontelbare, afzonderlijke problemen is, die in het grote gebeuren van de Evolutie gesteld kunnen worden. De Evolutie zelf, de ontwikkeling der thans levende soorten uit vroegere, anders gecaracteriseerde levende wezens, die we bijgevolg nu zouden beschouwen als behorende tot een andere soort, die Evolutie wordt door ieder bevoegd observator als een feit erkend. Wat nog tot het domein der hypothese behoort is niet het gebeuren der Evolutie, maar de wijze waarop het is gebeurd, de preciese weg die daarbij gevolgd is, en de oorzaken die er ten grondslag aan liggen.

Hij, die zijn eerste schreden doet op het pad der biologie, wordt getroffen door de bijna oneindige verscheidenheid van vormen onder de levende wezens. Maar verder schrijdend, ontledend en vergelijkend, komt de jonge bioloog stilaan tot het besef van éénheid van structuur, éénheid van bouw materiaal en éénheid van functie, verborgen onder die veelheid van uitzichten. De arm van een mens, de vleugel van een meeuw, de voorpoot van een salamander zijn één in hun bouwplan. De cellen van ons lichaam, en die van een regenworm, van een kwal, van een zeewier, zijn één in hun structuur. Het biochemisch gebeuren in het protoplasma van onze spiercellen en in dat van gistcellen en van bacteriën is bijna identisch.

Nu is de levende materie, zelfs in haar meest eenvoudige verschijningsvormen, zoals een bacterie of een éencellig organisme, reeds zó buitengewoon complex in haar structuur en in het biochemisch gebeuren, dat enkel door verwantschap, door lichamelijke bloedverwantschap, die gelijkenis en die éénheid, waarvan hierboven sprake was, te verklaren zijn.

Een tweede opmerking geldt de factor tijd. De mens is, als dusdanig, een recente verschijning in onze wereld. Maar het leven, datzelfde leven dat door ons van de éne op de andere generatie wordt overgedragen, is reeds zeer oud.

Wanneer de eerste typische mensen ontstaan zijn, is nog niet met zekerheid vastgesteld; waarschijnlijk ongeveer één miljoen jaar geleden. Maar onze geschiedenis als levend wezen is veel ouder, en gaat terug tot dat ogenblik, waarin voor het eerst op aarde, in een uiterst kleine hoeveelheid protoplasma, die gesloten cyclus van biochemische opbouw- en afbraakreacties ontstond, aan dewelke men de naam „leven” heeft gegeven.

Dat begin van alle leven is verborgen in de nevelen van het verre verleden. Documenten daarvan zijn nog niet gevonden, zullen misschien niet meer gevonden kunnen worden; maar de groei onzer kennis van de materie en van haar eigenschappen laat voorzien dat wij weldra een redelijk

inzicht zullen hebben in dat merkwaardig verschijnsel.

Volgens de gegevens der moderne wetenschap moet het leven ontstaan zijn zowat 2 miljard jaar geleden. De vorm en de grootte der eerste organismen moet ongeveer die van de tegenwoordige ultramicroscopische virussen benaderd hebben.

Het is buitengewoon jammer dat wij van die eerste perioden van het leven op Aarde, geen documenten meer bezitten. De oudste bruikbare overblijfselen dateren van ongeveer 500 miljoen jaar geleden; drie kwart van de geschiedenis van het leven, ook onze geschiedenis, behoort tot de werkelijke praehistorie, tot de anderhalf miljard jaren lange periode zonder overgeleverde documenten. Helemaal juist is dat niet. Want alle levende wezens van vandaag stammen in rechte lijn af van de levende wezens uit die praehistorische tijd, en leveren daardoor materialen die ons toelaten, tot op een zekere hoogte, de grote lijnen van het gebeuren uit die tijd te reconstitueren.

Het spreekt vanzelf dat er in die materialen, die ons door de moderne systematiek, de vergelijkende anatomie, de embryologie, de erfelijkheidsleer, en zo meer, gegeven worden, zeer grote lacunes zijn; omdat gehele groepen, die eens de overgang vormden tussen eenvoudiger en complexer georganiseerde levende wezens, als het ware spoorloos verdwenen zijn. Maar alles wel beschouwd is het eigenlijk haast een wonder dat er nog zoveel is overgebleven, dat deel uitmaakt van onze hedendaagse flora en fauna, en dat als het ware is blijven stilstaan op trappen van organisatie, die tientallen, honderdtallen van miljoenen jaren geleden reeds waren bereikt. In die zin zijn alle éencellige organismen relictten uit een zeer ver verleden, en zijn kwallen en wormen, kraakbeenvissen en kruipdieren dat eveneens: allen zeer, zeer oude overblijfselen, zij het dan niet allemaal uit dezelfde tijd.

De studie van de levende wezens van vandaag laat ons dus toe de voornaamste étappes van de praehistorische evolutie te reconstitueren.

Ongeveer twee miljard jaar geleden ontstonden de eerste levende wezens, naar grootte en structuur gelijkend op de ultravirussen van vandaag. Veel miljoenen jaren moet het geduurd hebben, vooraleer zij de complexiteit van de bacteriën bereikten, en nog veel miljoenen jaren vooraleer de eerste typische cellen ontstonden: een druppeltje protoplasma met een min of meer centrale kern. In die kern zijn weliswaar niet alle, maar toch een groot deel van de constructieve elementen geconcentreerd, die kenmerkend zijn voor een wel bepaald levend organisme.

Uit die eerste typische cellen groeiden talloze, microscopisch kleine, éencellige plantaardige of dierlijke organismen, zoals we die nu nog in alle milieu's kunnen aan-

¹⁾ Prof. Dr J. de Fraine S.J. — De Bijbel en het Ontstaan van de Mens, Logos reeks — Antwerpen 1952.

treffen, waar de omstandigheden verenigbaar zijn met het bestaan van levende materie.

Al die ééncellige organismen groeien en delen zich in twee gelijkwaardige helften, die uit elkander wijken en opnieuw zelfstandig groeien: dat is hun vermenigvuldiging.

Blijven die helften, na de deling, aan elkander kleven, dan ontstaan daardoor kolonies van gelijkwaardige cellen, waarin later, geleidelijk, verschil kan optreden in de vorm en de functie van de cellen: zo ontstonden de veelcellige planten en dieren.

Eén miljard jaar geleden ongeveer moesten op die manier de sponsen en de holtdieren, de wormachtigen en de weekdieren, de kreeftachtigen en de stekelhuidigen, de ene uit de andere, geleidelijk zijn ontstaan.

In de oudste aardlagen met herkenbare fossiele overblijfselen vinden wij vertegenwoordigers van al die groepen, met een bouwplan waarvan de complexiteit dat der hedendaagse vertegenwoordigers evenaart.

In diezelfde aardlagen, ongeveer 500 miljoen jaar oud, vindt men de overblijfselen van de eerste gewervelde dieren, vissen, die gegroeid zijn uit wormachtige voorouders, die kieuwspleten hadden gekregen in hun voordarm en een inwendig steunapparaat, dat zich later tot het geraamte zou ontwikkelen.

Dan begonnen ook de vissen het land te veroveren. De ééncelligen waren hen voorafgegaan, gevolgd door draadwieren, schimmels en mossen; dan kwamen de wormen, en later de weekdieren en de kreeftachtigen. Op dat land was er al een gehele flora en fauna, zeer verschillend van de onze, maar toch was het als een land van belofte voor de vele bewoners van overbevolkte wateren.

Het verschil tussen een vis en een primitief landdier is niet zeer groot: de vinnen moeten omgevormd worden tot poten, de luchtblaas moet zich ontwikkelen tot long, en dergelijke dingen meer. De eerste viervoetige landdieren van het salamander-type werden gevonden in 350 miljoen jaar oude aardlagen.

Die eerste landdieren waren, evenals de salamanders en de kikkers van nu, verplicht naar het water terug te keren voor hun vermenigvuldiging.

Honderd miljoen jaar zou het duren vooraleer die vermenigvuldiging buiten het water mogelijk werd. Dan waren de eerste kruipdieren geboren: dat was vóór 250 miljoen jaar.

Die kruipdieren, niet meer gebonden aan de waterlopen of de plassen, hebben dan de gehele bewoonbare wereld veroverd, en gedurende bijna 200 miljoen jaar hebben talloze reuzen-reptielen de continenten beheerst.

Uit de kruipdieren zijn de vogels geboren, en iets later, 150 tot 200 miljoen jaar geleden, ook de eerste zoogdiertjes, die levend van wormen, insecten, en ander klein goed, verborgen in de grond, hun

Een greep op de gemeenschapsproblemen ¹⁾

Het vierde cursus-uur, over het ethische probleem, kan met het vorige aldus verbonden gezien worden, dat wie uit levenskracht eenmaal gekozen heeft te leven, voortdurend moet handelen in de wereld, en dus voortdurend te besluiten, te kiezen heeft, en hij kiest wat naar zijn ingeving bij de situatie behoort. Hij weet *a priori* dat er iets behoort, maar wat er behoort hangt van zijn menselijke levenshouding af. Die is wellicht (deze passus voor rekening van referent) opgebouwd op de algemene levensinstincten voor lijfs- en soortbehoud, maar dan door eigen ervaring in het milieu uitgewerkt tot een intuïtief geheel, min of meer verschillend voor verschillende milieu's, min of meer ook daarbinnen voor verschillende karakters. Voorzover er binnen een groep, of in onze gehele maatschappij, zulk een gezamenlijk intuïtief geheel bestaat — dat in de loop van de tijd veranderen zal — betekent die gezamenlijke doelstelling, anders gezegd een gerichtheid op een behoorlijke „gezonde” samenleving. Hetgeen men hieronder kan verstaan en hoe men er aan kan werken, laat zich evengoed wetenschappelijk onderzoeken als vraagstukken van persoonlijke en volksgezondheid. Slechts conservatisme verzet zich tegen deze wetenschappelijke aanpak van de toekomst der mensheid.

Blackham maakt dan de volgende onderscheidingen, die vruchtbaar zijn, als men zich rekenschap wil geven van mogelijkheden en ontwikkelingen. Welke verwachting kan men hebben van het gedrag van zijn medemensen? Men behoort te hebben de verwachting, dat zij zich ongeveer zullen gedragen naar het intuïtief geheel van behoren, zoals dat in de groep leeft — met zekere persoonlijke nuancering. Dit noemt hij de morele verwachting. Men kan zijn verwachting ook verlagen tot wat hij noemt de psychologische verwachting, dat de ander uitsluitend eigen aard en belang zal laten gelden. Men kan ook de ongerechtvaardigde verwachting hebben dat de ander, met opzij zetten van eigen en gemeenschapsbelang, eenvoudig de wil van een of andere krachtige figuur volgen zal.

In de geleidelijk zich wijzigende maatschappij onderscheidt Blackham, als drijfkrachten, de verdediging van verkregen rechten, het opkomen voor nieuwe aanspraken, het wekken van algemene verplichtingen (rights, claims and dues).

kans kregen, 60 miljoen jaar geleden, na het uitsterven van de reuzen-reptielen.

Op hun beurt veroverden zij dan de gehele wereld.

(Wordt vervolgd)

L. DE CONINCK.

De drie hangen met elkaar samen, kunnen leiden tot een koude oorlog tussen groepen, maar ook tot geleidelijk gezamenlijk voortschrijden. Zij zijn zozeer principieel, dat ook oudere theoretische ethische stelsels (van Plato tot Hegel) kunnen worden onderscheiden naar het gewicht, dat zij aan het ene en het andere toekennen, en daarop de kritiek gebaseerd worden.

Ieders persoonlijk leven in dit steeds wisselend, beweeglijk geheel groeit uit naar de wijze, waarop hij zijn belangstelling, zijn vaardigheden, zijn werkkraft in dit geheel ontwikkelt, ervaringen opdoet en uitwisselt, voortdurend naar eigen, voortschrijdend inzicht zijn keuze makend, als er voor rights, claims of dues moet worden opgekomen. Op maatschappelijk gebied vloeien uit zulk een levensopvatting de democratische instellingen voort, bevordering van volksopvoeding en van gemeenschapszin en bovenal van een klaar begrip bij allen van hetgeen zich voltrekt en van de krachten, die daarbij werkzaam zijn.

Het vijfde en laatste cursusuur werkt dit standpunt uit tot een bespreking der mogelijke politieke ontwikkelingen. Er zijn te allen tijde staten geweest, waar één klasse, stand of geographische groep de leiding had en andere waar verschillende groepen in onderling verband het geheel leidden. Wij spreken thans van totalitaire en democratische leiding van staat en maatschappij. Waar ooit in de geschiedenis de tegenstelling actueel was, kreeg zij ook de aandacht van theoretici, Plato, Grotius; in Engeland Hobbes en Locke. In haar ligt het onderscheid tussen de omwenteling van 1688 in Engeland, waar met Willem III een constitutionele monarchie gevestigd werd op basis van overeengekomen rechten van groepen en gewaarborgd door de centrale Koninklijke macht en de omwenteling van 1789 in Frankrijk, waar de macht van de ene groep overging op de andere groep, al werd die dan het „volk” genoemd, aanvankelijk tot revolutionaire democratie.

Er ontstaat het gemeenschappelijk gevoel van de verplichting tot het scheppen van een welfare-society, welzijns-gemeenschap, bedoelend een gemeenschap, waarin voor allen naar een eenheid van materieel en geestelijk welzijn (well-being) wordt gestreefd. Nieuwe aanspraken (claims) van groepen die onrecht leden, worden geleidelijk erkend en zelfs als verplichtingen (dues) gevoeld. Blackham beschrijft in dit verband het gebeuren in 17e eeuwse religieuze bijeenkomsten in Engeland, waar nieuwe gemeenschappelijke gevoelens geboren werden, liggend boven het niveau der afzonderlijke deel-

¹⁾ eerste gedeelte in het October-nummer.

nemers, zonder dat er stemmingen gehouden werden, unaniem.

Nodig is, dat een nieuwe, sociale levenskunst ontstaat in plaats van de oude individuele levenskunst, wier initiatieven, arbeidzaamheid, eigenbelang, verantwoordelijkheidsgevoel voor persoon en groep, de drijvende krachten waren in het gehele bestel. Nieuwe bezieling is nodig om voor de oude drijfveren in de plaats te komen, anders verliest het persoonlijke leven de nodige spanning. Er is daarom behoefte aan opvoeding, zowel tot zelfstandigheid als tot gemeenschapszin; tot begrip van gezamenlijke doelstellingen, bij ouders en leraren, bij vakbondleiders en ambtenaren, bij kerkelijke en openbare lichamen. Geschikte wetgeving is nodig, maar vormt slechts een klein onderdeel in het geheel. In beginsel is de leidende gedachte ook niet nationaal, maar internationaal, „world-wide”. Volgens Blackham zou zelfs opname van totalitaire staten in het gedachte wereld-geheel niet uitgesloten behoeven te worden geacht.

Het sociale programma, dat aldus geleidelijk tot ontwikkeling en uitvoering komt, brengt aantasting mee van gevestigde rechten van oude groepen. Hier blijven tegenstanden te overwinnen, wordt ook wel begrip voor gerechtvaardigde aanspraken gevonden, en zeker begrip voor de noodzakelijkheid van medewerking ter voorkoming van krachtmetingen, met als eerste en onschuldigste, de strijd om stemmenmeerderheid. In het internationale zijn dezelfde moeilijkheden aan te wijzen. Hier zijn het eveneens de „haves” en de „have-nots” die tegenover elkaar staan en samen dienen te gaan, moeten achterlijke landen door het Westen en Amerika geholpen worden, uit overtuiging deels, en anders uit ongerustheid over toekomstige ontwikkelingen.

Zeker moet het program niet worden tegengehouden uit vrees, dat de er voor nodige wetenschap door zekere groepen voor verkeerde, verouderde doelstellingen zou worden gebruikt, of dat de nodige leiding en binding de wereld zou dompelen in middelmatigheid en het opkomen zou beperken van dynamische persoonlijkheden, waaraan ook de nieuwe maatschappij grote behoefte behoudt.

Het behoort tot de praktische vraagstukken, voor welke steeds oplossingen zullen moeten worden gevonden, om zulke bezwaren van de goede ontwikkeling te boven te komen. Trouwens, de ontwikkeling van de persoonlijkheid als zelfstandig deelhebber aan de zich ontwikkelende gemeenschap maakt essentieel deel uit van de gehele doelstelling.

Aldus gaf Blackham in vijf cursus-uren en vijf discussieuren wetenschappelijk uitgangspunt voor werk aan de toekomst der mensheid. Het hier geboden verslag is opgesteld met behulp van de uitvoerige syllabus, die hij te voren reeds uitdeelde,

Zo maar een paar gedachten

Het schijnt wel moeilijk te zijn, een allen bevredigende formulering te vinden voor het begrip humanisme. In een grijze oudheid — het was, naar ik meen nog in de eerste helft van de twintigste eeuw, kort na de zogenaamde tweede wereldoorlog — heeft een groepje deskundigen, een raad der wijzen, zich gewaagd aan het vastleggen van beginselen en doel van het toentertijd opgerichte humanistisch verbond. Wie dit leest, kent natuurlijk dat document. Met het voortschrijden van de tijd en het vergrijzen onzer haren zijn er nog al wat opmerkingen over en bezwaren tegen dit historische document te berde gebracht. De exegeten hebben zich er op geworpen. Dat is nu eenmaal van nog veel ouder her het lot van zulke geschriften uit een grijs verleden. Er kwamen preciezen, voor wie een en ander niet precies genoeg was.

Maar misschien deden nog veel meer rekkelijken hun stem horen, voor wie deze tekst veel te eng was. Zelfs vernam ik van een groep jeugdigen, die van denken en overdenken hun beroep gaan maken. Net

maar is niettemin wellicht meer subjectief dan zijn schrijver zelf bevroeden kan. In een laatste algemene discussie kwam nog eens krachtig tot uiting, hoe dringend nodig het is vorderingen te maken in de ontwikkeling der geschatte welfare-wereld maatschappij, uit de praktische overweging dat anders opstand van kleine of grote groepen tegen de huidige orde te wachten staat. Het nagestreefde ideaal zou dan voor zeer lange tijd onbereikbaar, ja onbenaderbaar worden. Het is onontkoombaar, dat een centrale macht in stand gehouden wordt om de zich in de goede richting ontwikkelende orde tegen zulk ongeduld te verdedigen. Het lijkt of de totalitaire staten slechts wachten tot ons grote experiment zal zijn mislukt, om ons hun heil te komen brengen. Het experiment mag niet mislukken.

Merkwaardig en de overdenking waard was de draad, die overal door de cursusstof heenliep, dat er zo nauwe gelijkenis is tussen de ontwikkelingsgang van het individu en de ontwikkelingsgang van de groep, de maatschappij. Beide hebben toenemend gevoel voor rechten, aanspraken, verplichtingen. Beide preciseren die in de loop van de tijd, laten ze veranderen op grond van ervaring, zoeken en vinden nieuwe middelen om ze door te zetten, moeten voortdurend leven, besluiten, kiezen, handelen, de moed hebben fouten te begaan, te erkennen en ook van anderen te aanvaarden. Bij de levenskunst van het individu behoort de levenskunst voor de groepen, voor de gehele samenleving.

J. STRAUB.

zo lang hebben zij over het humanisme gedacht tot zij, althans wat de formulering betreft, al denkende, elk woord moesten verwerpen en dus in het absolute niets resulteerden. In het onderlinge verkeer baart zulk een resultaat wel enige moeilijkheden. Hoe aantrekkelijk de volkomen stilte ook moge wezen, wie het nog met woorden moet doen en om een antwoord vraagt, zal veelal het veelzeggende zwijgen onvoldoende kunnen waarderen.

Van nog ouder datum dan het schriftuur der vijf artikelen is de omschrijving van een klein aantal schriftgeleerden, die als het wezen van hun werklust op humanistische grondslag de verantwoordelijkheid meenden te ontdekken. Het moet wel zo geweest zijn — het is voor de historicus nu eenmaal onmogelijk zich geheel in het verleden in te leven — dat zij hiermede meenden iets prettig rekkelijks te hebben opgemerkt. Maar o wee, de wijzen hadden niet gerekend met de nog wijzeren, voor wie de zin van een woord voor alle tijden bepaald blijft door zijn ontstaan en die dus prompt opmerkten: met dat woord erkennen jullie humanisten — overigens brave en vrij respectabele mensen — dat je antwoord geeft op een vraag, op een roep. Welnu, die kan je slechts zijn gesteld door een Persoon, door iemand (men schrijft niet alleen zulke woorden met hoofdletters, maar spreekt ze ook bij voorkeur met hoofdletters uit) — dus.....

Louter spotternij? Ach ja, ik meen het dan ook zo bar ernstig. Duizelig ben ik in de loop der jaren geworden van de werveling van ernst en categorieën. Humanisme, levensbeschouwing, wereldbeschouwing of „alleen maar” levenshouding, en dan al die soorten van humanisten: bezinnings-, bezielings-, praktische (ik heb tot nu toe nog niemand zich onpractisch humanist horen noemen), humanisten van de daad (natuurlijk zullen er ook zijn van het dolce far niente..... broeder waar zijt gij, opdat ik u aan mijn hart moge drukken!), gezellige en ongezellige, rationalisten en irrationalisten — er zijn ook verstandige en onverstandige, zoals u wel merkt, behoort ik tot de laatste — kosmische (misschien ook akosmische of..... chaotische), religieuze, areligieuze, antireligieuze en — u houdt me wel ten goede als ik de een of andere categorie heb vergeten — ten laatste zelfs een studiegroep van en voor gevoelshumanisten! Och arme, wie ben ik, doodgewone humanist? Ben ik wel humanist? Ik voel mee met allen, die het zo moeilijk gaan vinden.

In den beginne was het woord, toen kwam de theologie, pardon: „homologie” und kein Ende!

Ja, als we het toch eens probeerden met een korte, maar daardoor zeer zwaar wegende formulering, waarop zich dan, neen,

niet alle exegeten, maar wel alle toepassers kunnen werpen — och dat ze het deden zonder angst dat consequentie naar de duivel voert!

Humanisme is het streven naar zo volledig mogelijke zelfontplooiing van ieder mens.

Ai mij, wat ben ik begonnen. Duizendvoudig hoor ik „ja maars”, rekkelijken en preciezen maken zich gereed ten aanval met al hun sophieën en logieën. Het helpt niet, als ik mij verweer: het is heus niet van me zelf, misschien is het wel een slechte vertaling — heil exegeten — eigenlijk is het „selfdevelopment”, ik pleeg plagiaat, Erich FROMM gebruikte dit woord als het wezenlijke van zelfliefde, noodzakelijke voorwaarde van naastenliefde.

En Erich Fromm? Hij wilde slechts, geladen en belast met filosofie, sociologie, psychologie en met nog zo een en ander, voor de moderne mens vertalen en verklaren:

Heb uw naaste lief als uzelf.

Wie is mijn naaste? Ieder mens. Zonder voortdurend streven naar zelfontplooiing is naastenliefde een luid klinkende schel, zonder liefde ben ik niets.

„Aan deze twee geboden hangen de ganse wet en de profeten.”

Aan deze twee. „Heb God lief boven alles” is het eerste. Moderne humanist, moderne mens, vertaal dit dan ook, vertaal het, als een gewoon, praktisch mens, vertaal het in daden, vertaal het niet..... vorm je wereldbeeld, vervorm je wereldbeeld, vorm jezelf, groei, ontplooi jezelf een leven lang, durf twijfelen en weet te zwijgen, poog niet te zeggen het onzegbare, te noemen onnoembare, denk en doe, hier en nu, zwijg en luister. Streef! Wie is mijn naaste, van wie ben ik de naaste?

Geen grenzen.

Homo sum.

The rest is silence.....

5 Oct. 1953.

A. T.

Ontvangen boeken

Paul Reiwald, *De geest der massa. Handboek der massapsychologie*. Vert.: Dr. W. M. Krusemann en J. A. Rispen. F. G. Kroonder, Bussum.

Ook wie het vertrouwen heeft, dat de individuele mens bereikbaar zal blijken voor het redelijk overleg, weet, dat deze zelfde mens, opgenomen in de greep der anonimiteit, ogenblikkelijk de mogelijkheid tot redelijk overleg kan verliezen en als deel der massa een instrument van vernieling en verderf kan worden. Het verschijnsel van de massa, het verzinken van de mens in de collectiviteit, de vermindering van het logisch inzicht en de versterking van de emotionele drijfveren heeft reeds in de 19de eeuw de aandacht getrokken

van onderzoekers als Scipio Sighele en Gustave Le Bon. Zij hadden vrijwel uitsluitend oog voor de destructieve krachten van de massa en beperkten hun onderzoek tot de toevallige groeperingen van mensen, als bij een paniek of een straatrevolutie.

Tot een scherpere formulering van de oorzaken van de bindingsverhoudingen in mensengroepen kwam Freud, die de identificatie van het individu met zijn groeps-genoten en met de leidersfiguur kan verklaren uit de libidineuse structuur van de kind-vader-binding. Een dieper inzicht in de oorspronkelijke strevingen van de mens heeft tot het inzicht geleid, dat massa-psychologische verschijnselen overal optreden, waar de voorwaarden voor groepsvorming aanwezig zijn. Dit brengt ook het sociologische onderzoek in het geding. Het onderzoek richt zich nu ook op de sociale groeperingen, zoals de arbeidersbeweging (als proletarische massa), de middengroepen (de nazistische massa) en de anonieme massa (de massa-mens van Ortega y Gasset).

Deze aspecten zijn door Reiwald in een overzichtelijk geheel naast elkaar geplaatst. Daarbij heeft Reiwald echter een verderreikend doel dan alleen de weergave van wetenschappelijke meningen. Reiwald vraagt zich in zijn Inleiding af, op welke wijze het mogelijk zal zijn de maatschappelijke, politieke en psychische krachten, die tot nu toe tot vernietiging geleid hebben, in dienst te stellen van de rede en het gemeenschapsleven. In die zin noemt Reiwald zijn boek: „het exposé van de overweldigende sterkte van de vijand”. Hoe kunnen we het ideaal der democratie, als een gemeenschap van gelijkberechtigten op basis van vrijwilligheid, werkelijkheid doen worden?

De voornaamste conclusies van Reiwald zijn:

1. De verhouding van massa tot leider in een democratie moet geregeld worden.
2. Partijvorming en politiek beheer moeten in een democratie gezien worden als vormen van specialisering en arbeidsverdeling.
3. Erkenning van het gevaar van autoritaire verhoudingen binnen een democratie.

Reiwald is er ongetwijfeld in geslaagd de veelzijdigheid van de massa-psychologische problematiek voor de lezer te étaleren. Dit boek heeft bijzondere kwaliteiten omdat het laat zien, dat de massa-psychologie het kruispunt is van sociologische, psychologische en praktisch-politieke denkvormen. Als handboek heeft Reiwald's boek zeker grote waarde, al zal menig belangstellend lezer er goed aan doen zich zelfstandig op de hoogte te stellen van de inzichten van de belangrijkste onderzoekers, en zich niet tevreden te stellen met de beknopte uiteenzettingen.

L. v. GELDER.

Hechten moet ik
buiten de zeeën
van het heelal —

Ergens, waar nooit een mens,
ook ik niet, komen zal —

Want wat ik weten kan als ik
het doe,

alles,
de grond waarop ik sta,
is morgen niet meer waar,
morgen al weer geen aarde meer
voor wortels die hardnekkig
blijven zoeken.

Eeuwige grond,
waar kan mijn leven staan?
Want ik moet bloeien,
want de vuren bol
die in mijn kiem lag toen ik werd
wil open gaan...!!

G. A. BOUWMAN-POT.

Erich Fromm: *De angst voor de vrijheid*, vert. Hans Redeker, Erven J. Bijleveld, Utrecht, 1952.

Een Neo-Freudiaanse visie op het vrijheidsprobleem.

Sinds Freud, aan het begin van deze eeuw, het psychologisch inzicht verdiepte, door de dynamiek van de psychische krachten in de mens tot object van het psychologisch onderzoek te maken, zijn er tal van pogingen gedaan deze nieuwe theorie toe te passen op de problemen van de mens als deel van de samenleving. Freud nam daarbij zelf een extreem individualistisch standpunt in en beschouwde de mens in zijn voortdurende strijd met de cultuur, een cultuur, die de gezonde ontwikkeling van de levenskrachten van de mens belemmerde. Een nieuwe visie op de verhoudingen tussen mens en samenleving heeft zich, enerzijds onder invloed van Mannheim, anderzijds onder invloed van een herziening van Freud's opvattingen, in de Angelsaksische landen ontwikkeld, waarbij niet alleen de belemmerende werking van de samenleving op de mens, maar ook de activerende, scheppende werking een plaats kreeg.

Erich Fromm, één der Neo-Freudianen, doet in zijn sociaal-economische analyse van de vrijheid een poging de dominerende psychische krachten van de mens in een bepaalde cultuurperiode te verklaren uit het samenspel van de innerlijke dualiteit in de mens, waardoor hij uit dezelfde bron de kracht tot vrijheid en het verlangen tot geborgenheid put en de maatschappelijke constellatie, die deze dualiteit oproept.

De strijd om de vrijheid heeft zich verplaatst van het aantoonbare, ervaarbare terrein (de uiterlijke vrijheid) naar het terrein van de vrijheidsbeleving (innerlijke vrijheid). De Westerse mens heeft deze

nieuwe vrijheid duur moeten betalen, nl. met een toenemende onzekerheid en een verminderde weerstand tegen vele suggestieve middelen, die zijn zelfstandigheid trachten te bedreigen.

Belangwekkend zijn de analyses van de psychologische dialectiek in de periode van de Hervorming en het vroeg-kapitalisme en van de psychologie van het nazisme, dat Fromm beschouwt als een symptoom van de onhoudbare situatie van de mens, die eenmaal op weg naar vrijheid, deze vrijheid nog niet aandurft en zo terugvlucht in de geborgenheid van de autoritaire dwang.

De waarde van deze „best-seller”, waarin een ernstige poging gedaan wordt de moderne mens de belemmeringen voor zijn streven naar vrijheid helder voor ogen te stellen, wordt voor een belangrijk deel bepaald door het feit, dat het boek in deze vorm, met dit begrippenstelsel aanspreekbaar blijkt te zijn. Aan het gevaar, dat de toepassing van een analytische terminologie op de problemen van de „normale” mens met zich mede brengt, is ook Fromm niet ontkomen en hij redt zich dan ook door tenslotte het principe van de dynamiek te handhaven, maar Freud te laten vallen.

De positief bedoelde slotbeschouwing, waarin Fromm een poging doet de samenhang van persoonlijke vrijheid en maatschappelijke ordening te baseren op het streven naar „individuele ontplooiing en individueel geluk” is echter onvolledig en eenzijdig. Met de verwijzing naar een „democratisch socialisme” dat uiteraard een mogelijke maatschappelijke voorwaarde kan zijn voor een leven in vrijheid, lost men toch het probleem van de innerlijke onzekerheid niet op.

L. v. G.

L. van der Land, Het pad naar de collegebank. Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1953.

Dit boekje verdient om verschillende redenen een ruime belangstelling. Het is geschreven door een student van de zevende faculteit, te Amsterdam, die de rijpheid en het vermogen bezit om op intelligente wijze de voornaamste vraagstukken onder het oog te zien, die vast zitten aan het studeren aan een inrichting van hoger onderwijs. Het richt zich in de eerste plaats tot studenten en tot hen die student willen worden. Verder is het van belang voor hun ouders en hen die op enigerlei wijze geïnteresseerd zijn bij en voor het universitaire onderwijs.

Dat deze vraagstukken van verstrekkend belang zijn, wordt hier duidelijk uiteengezet. Daarom is een belangrijke plaats ingeruimd aan de vraag, hoe de selectie van studenten plaats vindt en of deze verantwoord mag heten tegenover het volksbelang dat gediend wordt met een juiste gebruikmaking van het in ons volk aanwezige intellect.

Hierbij aansluitende kwesties van studiekosten en studietoelagen, het pijnlijke probleem van de werkstudent en het uitermate belangrijke vraagstuk van het studieloon worden helder en rustig uiteengezet. Er is een hoofdstuk gewijd aan de meisjesstudent en voorlichting wordt gegeven over de belangrijkste studierichtingen aan onze universiteiten en hogescholen. Een literatuurlijst aan het eind biedt een overzicht van wat hier en elders aan voornaamste publicaties over wetenschappelijke opleiding en studentenproblemen is verschenen.

Een boekje als dit is uitermate geschikt inzicht te geven in zaken die nog veel te veel worden beschouwd als alleen een smalle bovenlaag aan te gaan. Daarom wordt er dan ook hier de aandacht op gevestigd.

O. N.

Steinmetz: Van Vlakke Eilanden. Van Dishoeck, Bussum, 1950.

Een bundel eenvoudige, pretentieloze gedichten over de Zeeuwse eilanden, thans zozeer in de aandacht.

H. Sengers, O. Carm: Dichters en God. Het Godsbeeld in de nieuwe Nederlandse lyriek 1880-1940. Paul Brand, Bussum, 1952, f 8.90.

Deze Nijmeegse dissertatie is kritisch en methodisch zwak. De auteur wil zijn onderwerp naar boven toe in 1940 begrenzen om de wetenschappelijke afstand te bewaren, maar hij citeert voorts ruimschoots werken die sindsdien zijn verschenen. Verscheidene auteurs komen in dit werk nauwelijks tot hun recht.

Prinsessenkalender 1954, Kalenderactie „Pro Juventute”, Gooiersgracht 145, Laren (N.H.), Prijs f 2.75.

Als voor vorige jaren heeft Pro Juventute ook voor 1954 een kalender uitgegeven, waarvan de opbrengst ten goede komt van het werk van de Pro-Juventute-Verenigingen ten behoeve van kinderen in moeilijkheden van alle gezindten, en waarvoor H.M. de Koningin opnieuw een aantal foto's van Haar kinderen ter beschikking gesteld heeft.

Pleegkinderen – Pleeggezinnen

De Vereniging voor Maatschappelijk Werk op Humanistische Grondslag Humanitas verzocht opname in M. & W. van onderstaand artikel, aan welk verzoek de redactie gaarne voldoet.

Humanitas, Vereniging voor maatsch. werk op humanistische grondslag, vraagt pleeggezinnen voor zijn voogdijpupillen.

Schriftelijke aanmeldingen, Vondelstraat 61, Amsterdam-W.

Heeft U een dergelijke advertentie ook al wel eens gelezen? Heeft U zich wel eens afgevraagd, wat het lot van zo'n advertentie is? Het is een treurig lot. En het kon zo anders zijn. Als.....

Als in het hart van het Nederlandse volk het besef leefde, dat de Nederlandse pleegkinderen ons allen aangaan; dat wij allen tegenover hen een verantwoordelijkheid hebben.

Als we ons eens afvroegen, wat zo'n advertentie eigenlijk betekent. Het betekent, dat er kinderen zijn, voor wie iets van de narigheid van hun leven verzacht kon worden, als er gezinnen waren, die ze opnamen.

Het betekent, dat juist *Uw* gezin hier misschien een taak heeft liggen. „Mijn gezin?” zult U vragen. „Waarom juist mijn gezin? Ik heb geen ruimte en ik heb geen geld; ik heb meer dan genoeg aan mijn eigen kinderen. Ik heb er helemaal geen behoefte aan. Bovendien weet ik, dat er gezinnen zonder kinderen zijn; laten die ze dan opnemen.”

Dat is het probleem: Men heeft er geen behoefte aan en meent, dat anderen het wel zullen doen.

Maar de kinderloze gezinnen wensen vaak een kindje, dat ze als hun eigen kind kunnen beschouwen. Ze willen liefst een heel kleintje. En zeker geen kind, dat na kortere of langere tijd weer weggehaald wordt.

En toch kan dat altijd gebeuren bij de voogdijkinderen.

Voogdijkinderen zijn kinderen van ouders, die uit de ouderlijke macht ontzet zijn of van de ouderlijke macht ontheven. Zielige kinderen van slechte ouders? Zo zouden we het niet graag noemen. Maar een feit is, dat op een bepaald moment de ouders niet in staat zijn de kinderen een behoorlijke opvoeding te geven. Een feit is, dat de kinderen op een gegeven moment met ondergang bedreigd worden, als we ze niet uit het gezin halen. Een feit is ook, dat we steeds meer geleerd hebben, dat het het allerbeste is, als het weer zover kan komen, dat de kinderen weer in hun eigen gezin terug kunnen. Dat kan lang niet altijd, maar het is toch een onzekerheid, die de kinderloze gezinnen bedreigt. Een feit is ook, dat de kinderen die onder voogdij komen, verre van de lieve kleine meisjes zijn, die men altijd weer als pleegkinderen vraagt. Het zijn verwaarloosde kleuters, het zijn miezerige schoolmeisjes, boefjes van schooljongens, opgeschoten jongens en meisjes, die tot nu toe veel in hun leven ontbeerd hebben.

Zou nu juist U, die geen behoefte heeft aan nog een kind er bij, die blij bent, dat U Uw eigen kinderen veilig groot kunt brengen, er niet nog eens een kind bij kunnen nemen? Juist het feit, dat U er geen behoefte aan heeft, zou zo'n groot voordeel kunnen zijn. U zou het dus kunnen doen werkelijk helemaal voor dat kind. (U mag er best zelf plezier aan hebben, hoor! Zonder dat gaat het niet.)

„Maar,” zegt U, „ik heb geen ruimte genoeg.” Als U dat werkelijk absoluut niet heeft, is dat geen bezwaar.

„En verder,” zult U zeggen, „heb ik geen geld.” U begrijpt dat kunnen we maar gedeeltelijk een bezwaar vinden. Als we ons door al het geldtekort altijd lieten weerhouden, dan kwam nooit meer iets tot stand. (Ons gironummer is 582000.) Toch is het natuurlijk wel zo, dat men zelf niet bepaald in geldzorgen moet leven. Aan de andere kant wordt door de Voogdijvereniging in de kosten voorzien, niet zo dat een pleeggezin er financieel voordeel aan kan hebben, maar wel zo, dat het pleeggezin er financieel ook niet op achteruit gaat.

„Maar,” zegt U tenslotte, „ik weet eigenlijk helemaal niet of mijn gezin wel geschikt is voor zo'n kind. U zegt, dat die kinderen al allerlei hebben meegemaakt in hun leven en al veel tekort zijn gekomen. Die kinderen zullen wel hun moeilijkheden hebben. (De mijne hebben ze trouwens al.) Zouden we dat wel aan kunnen?”

Juist als U dat zegt, willen we graag, dat U zich aanmeldt als pleeggezin. Dan komt onze sociale werkster eens met U praten. En dat wordt geen babbeltje; dat worden een aantal grondige gesprekken. Want pas door een uitvoerig persoonlijk contact kan men er idee van krijgen of een gezin werkelijk in staat zal zijn een pleegkind op te nemen. Na diepgaande gesprekken kunnen we samen (de vereniging en U) tot de conclusie komen of het voor alle partijen (het kind is de belangrijkste in deze, maar Uw eigen gezin toch eigenlijk nauwelijks minder) bevredigend zal zijn een kind in Uw gezin te plaatsen. En ook wat voor soort kind in Uw gezin het beste op zijn plaats is.

U begrijpt, dat voor dit alles veel tijd nodig is. Vandaar dat U soms even wachten moet, voor de sociale werkster U komt bezoeken, hoewel we om pleeggezinnen zitten te springen. U begrijpt, dat het ook voorkomen kan, dat de pleeggezinnen en de pleegkinderen, die we hebben, juist niet bij elkaar passen, zodat we door moeten gaan met pleeggezinnen zoeken, terwijl er gezinnen over zijn, die een kind (maar een andersoortig) zouden willen opnemen. U begrijpt, dat de gesprekken soms ook uitwijzen, dat in een gezin beter geen pleegkind opgenomen kan worden. Een plaatsing, die na korte tijd opgeheven moet worden, had nooit moeten gebeuren. Dat is verdrietig voor het kind én voor het pleeggezin.

Het is een buitengewoon moeilijk werk een pleegkind in je gezin op te nemen. Het is heel begrijpelijk, dat de meeste gezinnen er nooit over denken. Maar daar schuilt toch een fout. U weet niet genoeg, hoe dringend nodig het is voor talloze kinderen een tehuis te vinden. Maar wij zien de kinderen en horen de woorden als van dit kindje in een kindertehuis, dat wist dat er

een pleeggezin gezocht werd, maar dat een geschikt nog niet gevonden was. Het kindje zei: „Zoekt U anders maar een beetje minder aardige oom en tante voor mij.”

Moeten we hier nog iets aan toe voegen? Het woord is aan U. Geeft U op bij het Centraal Bureau van Humanitas, Vondelstraat 61, Amsterdam-W.

E. VRIND-VAN PRAAG.

Het Verbond binnenshuis

Een tweetal nieuwe Verbondspublicaties vraagt de aandacht. Om te beginnen de

Humanistische weekkalender,

waarvoor ook dit jaar de teksten werden gekozen door H. G. Cannegieter en Prof. Dr G. Stuiveling. Het schild draagt een reproductie van de prachtige rietpentekening „De Fontein” van Vincent van Gogh. De prijs bleef f 1.75.

Humanisme en Religie

is de titel van een, ook typografisch uitstekend verzorgd boekje, waarin verschillende religieus-humanistische stromingen worden behandeld. De inhoud luidt:

J. P. van Praag: Inleiding.

D. H. Prins: Religie en beleving.

P. Schut: Rede en religie.

G. H. Streurman: Mens en cosmos bij Goethe.

H. Redeker: Religieus existentialisme.

Kwee Swan Liat: Oosters Humanisme.

Een werkje om te bezitten en om te lezen en te herlezen. Bovendien kan het goede diensten bewijzen bij de voorbereiding van de

studiedag 1954.

die gewijd zal zijn aan „Religieus Humanisme”. Deze in Maart 1954 te houden studiedagen zijn van grote betekenis voor de verdieping en bezinning, zonder welke een organisatie als het Verbond het niet stellen kan. Maar zij komen niet tot hun recht, wanneer de deelnemers er onvoorbereid verschijnen. Dan immers blijft de bespreking allicht tot een enigszins oppervlakkige verkenning beperkt. Pas wanneer de bezoekers zich — op welke wijze dan ook — van te voren in het aan de orde

zijnde onderwerp hebben verdiept, zullen zij werkelijk kunnen deel-nemen. Welnu, het zo juist verschenen boekwerkje is een goede hulp bij deze voorbereiding. Aanschaffen en lezen kan ieder, die het onderwerp ter harte gaat. Ook de

gemeenschappen

kunnen een aandeel leveren in de voorbereiding. Het zal altijd mogelijk zijn de inhoud van het boekje in huiskamerclubjes te bespreken. In een enkel geval zal de figuur ontbreken, die zich deskundig genoeg acht in deze materie om leiding te geven aan verdere bestudering. Maar dat mag geen onoverkomelijk bezwaar heten. Ook wanneer een groepje niet verder komt dan het formuleren van enkele vragen, is al veel bereikt. Het zijn juist de goeddoordachte vragen, die de studie-dag zijn eigen waarde geven, ook al maken zij het de inleider wel eens lastig.

Zo mag vertrouwd worden, dat in iedere gemeenschap de aspecten van het religieus humanisme nader zullen worden gezien. Dan kunnen de studiedagen levendige en boeiende bijeenkomsten worden, die het gehele verbondsleven ten goede komen.

Want hoe verscheiden het verbondsleven ook reeds zijn mag en meer nog worden moet

verdieping en bezinning

zullen steeds een grote plaats in blijven nemen.

Het zou een misverstand zijn te menen, dat onderwerpen, die in de loop der jaren al een meer of minder grondige behandeling kregen, nu wel voorgoed uit de belangstelling mogen verdwijnen.

In de eerste plaats niet, omdat voor de humanist een probleem, dat zijn diepste overtuiging raakt, nooit is afgedaan in die zin, dat hij zou menen het nu wel te weten. Steeds weer opnieuw duiken de essentiële vragen op en zijn zij discutabel.

Maar ook wanneer — soms in langdurige en diepgaande discussies — ten aanzien van bepaalde vragen een inzicht is verworven, dat een zekere algemene geldigheid mag worden toegekend, is hernieuwde behandeling nodig en gewenst, al was het alleen maar vanwege het feit, dat jaarlijks het aantal georganiseerde humanisten met een duizendtal toeneemt. Maar

Kerstkamp in De Ark

In het berichtje over het in De Ark te houden Kerstkamp 1953 in het Octobernummer van M. & W. staat vermeld, dat in principe alleen volwassenen kunnen inschrijven. Men gelieve hiervoor te lezen: „In beginsel zullen de deelnemers de leeftijd van 18 jaar bereikt moeten hebben.”

al te licht wordt vergeten, dat deze „jonge garde”, die zo van harte welkom is, de beraadslagingen niet heeft meebeleefd en dus dikwijls precies zo onwennig tegenover het probleem staat als destijds het Verbond als geheel.

Er moet gelegenheid zijn om problemen, die het Verbond reeds beroerden, opnieuw te bespreken. De studiedag kan daarvoor moeilijk dienen, zolang nog zo veel te behandelen is en het congres is wel de laatste plaats om reeds jaren geleden gevoerde discussies weer op te rakelen. Daar kan de discussie slechts heropend worden, wanneer nieuwe elementen aan de reeds gehanteerde zijn toe te voegen. Toch kan het

algemeen inzicht,

dat zo langzamerhand in bepaalde problemen werd verworven slechts algemeen blijven, wanneer zij, die daaraan behoefte gevoelen, gelegenheid tot hernieuwde bespreking krijgen en het lijkt mij buiten kijf, dat de gemeenschappen deze gelegenheid kunnen geven. Ik wil als voorbeeld noemen het probleem der bewapening.

Het is een verkwikking te constateren, dat in het Verbond humanisten van allerlei slag tesamen kunnen zijn en werken met volledig begrip en onverholen waardering voor elkaars standpunten, hoezeer deze ook uiteen kunnen lopen.

Toch lijkt het soms alsof de humanist, die juist op grond van zijn humanistische opvattingen overtuigd is bij voorbeeld van de noodzaak van een Europese defensie-gemeenschap, moeite heeft om iets meer dan meewarig hoofdschudden op te brengen voor de humanist, die zich op dezelfde principiële gronden anti-militarist noemt. En omgekeerd moet te dikwijls bij anti-militaristen een tekort dan wel een vol-slagen gebrek aan waardering worden geconstateerd voor de gewetensbeslissing, die bij anderen niet minder ten grondslag ligt aan hun bereidheid in uiterste instantie militair geweld als noodzakelijk kwaad te accepteren.

De eenheid in verscheidenheid, die het Verbond kenmerkt en het tot een levende gemeenschap maakt, is slechts te handhaven, wanneer de vragen, die tot een verschillend antwoord leiden, niet ontweken worden.

Congres en studiedag kunnen niet in herhalingen vervallen. Het Verbond moet voort en nieuwe problemen vragen de aandacht.

De geëigende plaats voor de bespreking van de vragen, die congres en studiedag reeds bezig hielden, is de kring, waarin de humanist in de eerste plaats is opgenomen: de plaatselijke gemeenschap.

W. COENDERS

AURORA INTRODUCEERT SPAARCERTIFICATEN

MET 3 % SAMENGESTELDE INTEREST
EN RISICODEKKING BIJ VOOR-OVERLIJDEN

DE IDEALE BELEGGING VOOR SPAARGELDEN!

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen aan:

N.V. LEVENSVZERZEKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA

OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezins-contributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

*Wat leeft er onder
de jongeren?*

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische
jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Neemt U eens een proefabonnement
voor het lopende jaar à f 0,75.

Redactie-secretariaat: IJzerstr. 46b,
Rotterdam-w

Betalingen: postrekening 58.48.02
t.n.v. penningmeester H.J.G., Am-
sterdam.

HUMANISTISCHE WEEKKALENDER

1954

Het schild van deze kalender is een
prachtige reproductie van de riet-
pentekening „De Fontein” van
Vincent van Gogh.

De teksten werden gekozen
door G. Cannegieter en
Prof. Dr Garnt Stuiveling.

Een prachtig en smaakvol geschenk
en een vreugde om zelf te bezitten.

Prijs f 1.75

Bestellingen bij de gemeenschap-
pen of bij het Centraal Bureau
Humanistisch Verbond, Bleyen-
burgstr. 1, Utrecht, postgiro 304960.

Humanisme en Religie

een serie opstellen van

J. P. van Praag: Inleiding.

D. H. Prins: Religie en beleving.

P. Schut: Rede en religie.

G. H. Streurman: Mens en cosmos
bij Goethe.

H. Redeker: Religieus existen-
tialisme.

Kwee Swan Liat: Oosters
Humanisme.

91 bladz.

Ingenaaid f 1.90

Bestellingen op postgiro 304960,
t.n.v. Humanistisch Verb., Bleyen-
burgstraat 1, Utrecht of bij de
plaatselijke gemeenschappen.

Goede Geschenken

Op veler verzoek heeft het hoofdbestuur besloten, een aantal gebruiksvoorwerpen, voorzien van het embleem van het Humanistisch Verbond, te laten vervaardigen.

Het resultaat is naar onze mening zeer bevredigend en wij zijn er van overtuigd, dat het voor vele leden een vreugde zal zijn één of meer van deze kunstvoorwerpen te bezitten of te schenken aan vriend of familie.

De voorwerpen zijn zwaar verzilverd en het embleem is uitgevoerd in emaille van een prachtige diep blauwe kleur.

De volgende collectie is verkrijgbaar:

briefopener	à f 3.90
sleutelketting	à f 2.90
lepeltje	à f 2.75
brochette	à f 1.90
insigne met sluitspeld	à f 1.—
insigne met speld	à f 1.—

*

Bestellingen bij de gemeenschappenbesturen of bij het Centraal Bureau, Bleyenburgstraat 1, Utrecht, postgiro 304960.

GEPENS. HOOFD-BOEKHOUDER

verzorgt correct Uw boekhouding en Uw belastingzaken, tegen bill. vergoeding. E.N.K.A.B. Postbus 4025, Rijswijk (Z.-H.)

Welke energieke opgewekte

JONGE VROUW

tot 35 jr. wil in kameraadschappelijke sfeer, een pas moederloos geworden gezin, w.o. 1 jongen en 1 meisje resp. 10 en 3 jr. de helpende hand reiken?

Moderne woning aanwezig in A'dam. Brieven aan vrienden onder no. Nov. 1 bureau van dit blad.

DAME,

middelbare leeftijd, zacht karakter, zoekt plaatsing als Huishoudster bij Dame of Heer. Brieven onder no. Nov. 2 bureau „Mens en Wereld”.

JONGE VROUW

43 j., kl. postuur met niet ernstig ruggebrek, intellig. besch., doch eenv. milieu zoekt kennism. met Heer. Kameraadschap wordt boven materiële welstand gesteld om eenzaamheid te ontgaan. Woning beschikbaar in A'dam. Brieven letter Nov. 3 bureau van dit blad.

JUBILEUM AANBIEDING

Slechts korte tijd!

Annie en Jan Romein, „De Erflaters”.

4 delen, 6e druk, geb. f 14.75

(Originele prijs f 27.50)

Eerste Amsterdamsche Boekverkoophuizen v. Woustraat 51 (Z.) — Singel 319 (C.)
Telef. 723196 Telef. 38353

Buiten Amsterdam f 15.50 (onder remb.)

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O). Abonnementsprijs f 3.— per jaar.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ryterweg 234, Amsterdam-W.

Een buitenkans

voor 5 December!

Goede boeken tegen sterk verlaagde prijzen.

- DE BLOEMEN VAN DEN BOZE door Charles Baudelaire. Bijzondere vertaling van „Les Fleurs du Mal” door Bert Decorte. Links de Franse tekst, rechts de vertaling. Inleiding: Herm. Teirlinck. Gebonden. Vroeger f 15.— NU f 4.90
- AVONTUUR MET DAISY door Rich. Llewellyn. Een prachtige roman van de schrijver van „Hoe groen was mijn dal”. Linnen band. Vroeger f 7.90 NU f 3.90
- DE SYMBOLIEK VAN HET HANDSCHRIFT door Max Pulver. Het standaardwerk over grafologie, met 186 afb. Gebonden. Vroeger f 7.90 NU f 3.90
- DE VIJAND ONDER DE MICROSCOOP, door O. Koesnetzowa. Het leven van Louis Pasteur, boeiend verteld; ook voor jongeren zeer geschikt. Geill. Gebonden. Vroeger f 4.90 NU f 2.50
- HAFIZ EN DE ZILVEREN MAAN, door Jean Bothwell. Een boeiend verhaal uit Kasjmir in de Himalaya, als beste kinderboek bekroond door de New York Herald Tribune. Geill. Gebonden. Leef-tijd. 8—12 j. Vroeger f 3.90 NU f 2.65

Prijzen excl. porto — Uitvoerige boekenlijst gratis op aanvraag.

BON voor de lezers van M. en W. (te verzenden in open enveloppe met 2 cent porto) aan:

Genootschap voor Boekenvrienden — Postbus 12 — Hilversum

Wilt U mij uit Uw aanbieding zenden: Boek a - b - c - d - e *

Naam

Straat:

Plaats

Postgiro 170915 t.n.v. De Boekenvriend, Postbus 12, Hilversum

* Doorstrepen wat niet verlangd wordt.

wordt lid van het GENOOTSCHAP „BOEKENVRIENDEN”

Gratis ontvangt U de in December a.s. verschijnende nummers van het onafhankelijke weekblad

VRIJ NEDERLAND

wanneer U zich aanmeldt voor een kwartaal- of jaarabonnement met ingang van 1 Januari 1954. De prijs is laag (f 3.30 per kwartaal; f 13.20 per jaar) van dit weekblad, dat hoog gewaardeerd wordt om

zijn eerlijke voorlichting - zijn vrije meningsuiting - zijn verantwoorde ontspanning

U hoeft slechts een briefkaart te sturen, even op te bellen of Uw opdracht te vermelden op het girostrookje en U ontvangt reeds het nummer van 5 December a.s.

Adres: Raamgracht 4, Amsterdam (C.). Telef. 32600 — Postgiro 135176.